

Broedvogels van Boswachterij Harden-berg in 2015

Michel Klemann

Sovon-rapport 2015/40

Broedvogels van Boswachterij Hardenberg in 2015

Michel Klemann

Sovon-rapport 2015/40
Dit rapport is samengesteld
in opdracht van Staatsbosbeheer,
SBB projectcode 3714

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2015

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Staatsbosbeheer.

Illustratie omslag: Michel Klemann

Wijze van citeren: Klemann M. 2015. Broedvogels van Boswachterij Hardenberg in 2015. SOVON-rapport 2015/40. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Staatsbosbeheer projectcode 3714

Inhoud

Samenvatting.....	2
1. Inleiding.....	3
2. Gebiedsbeschrijving.....	4
3. Werkwijze en omstandigheden in 2015.....	5
3.1. Veldwerk.....	5
3.2. Interpretatie.....	5
3.4. Overige omstandigheden	6
3.5. Foutenmarges	6
4. Resultaten.....	7
4.1. Soorten en aantallen	7
4.2. Vergelijking met voorgaande jaren.....	7
5. Evaluatie	10
Literatuur	12
Bijlagen	13

Samenvatting

Na eerdere integrale broedvogelinventarisaties in 1993 (Klemann 1994) en 2001 (Ottens 2001) is Boswachterij Hardenberg in 2015 opnieuw over een oppervlakte van 1025 hectare geïnventariseerd op broedvogels. Er werden vijf inventarisatieronden uitgevoerd in de periode april-juni, waarbij 159 uur en 50 minuten is besteed aan veldwerk, wat neerkomt op 9,4 minuten per hectare.

In totaal werden 67 verschillende soorten broedvogels vastgesteld in het onderzoeksgebied, waarvan 58 werden gekarteerd (tabel 3). Het aantal soorten betreft een minimum, omdat geen speciale bezoeken zijn gebracht voor nacht-actieve soorten. In totaal zijn 5 Rode Lijst-soorten (Van Beusekom *et al.* 2005) vastgesteld: Nachtzwaluw (3), Groene Specht (7), Wielewaal (2), Matkop (55) en Grauwe Vliegenvanger (28).

De vastgestelde veranderingen in soorten, aantallen en dichtheden ten opzichte van de eerdere inventarisaties waren enorm. Niet alleen de komst van allerlei nieuwe soorten en het verdwijnen van verschillende soorten zijn opvallend, maar ook het handhaven van soorten en/of hun broedvogelaantallen zijn soms verrassend.

Het herstelplan Rheezeveld heeft een geschikt leefgebied opgeleverd voor Roodborsttapuiten, Dodaarzen, Nachtzwaluwen en Adders, 16 april 2015, Michel Klemann.

1. Inleiding

Voor de evaluatie van het beheer in natuurgebieden laat Staatsbosbeheer jaarlijks een deel van haar gebieden inventariseren. Deze inventarisaties vinden ook plaats in het kader van het Subsiestelsel Natuur en landschap – SNL- waarin onder andere het monitoren van broedvogels in een 6 jarige cyclus wordt vereist en waarvan de resultaten worden gerapporteerd aan de betreffende provincie. In het voorjaar van 2015 is Boswachterij Hardenberg geïnventariseerd op broedvogels. Het veldwerk werd gedaan door Michel Klemann die eerder in 1993 het gebied inventariseerde. Contactpersonen bij Staatsbosbeheer waren Jaap Rouwenhorst en Ruud Jonker. Een concept van dit rapport werd doorgelezen door Willem van Manen, waarvoor veel dank.

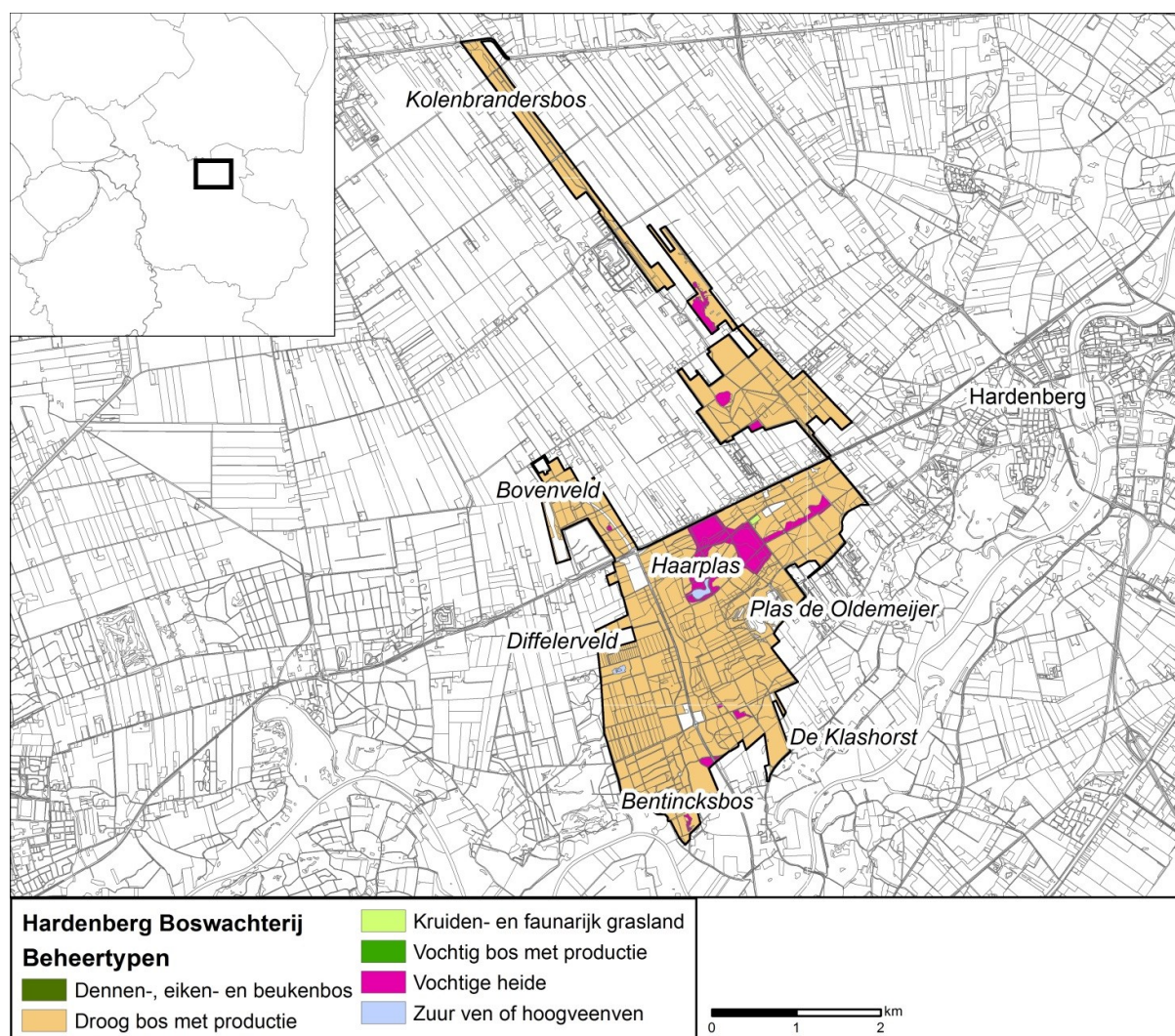
Sommige paden worden nog maar weinig gebruikt en raken mooi begroeid, 17 april 2015, Michel Klemann.

2. Gebiedsbeschrijving

Boswachterij Hardenberg (1025 ha) vormt het oostelijke deel van een bosrijk gebied dat zich uitstrekt langs de Vecht tussen de plaatsen Hardenberg en Dalfsen (figuur 1). Ten noorden van de weg Hardenberg-Ommen (N34) is de boswachterij over een lengte van 6.5 km lintvormig en soms nog geen 100 m breed. De bossen liggen hier in het veenkoloniale gebied tussen Dedemsvaart en de stuwwallen langs de Vecht. Het bos bestaat hier voor het merendeel uit loofhout, met zomereik en berk als belangrijkste soorten.

Het grootste aaneengesloten deel van de boswachterij ligt ten zuiden van de N34. Het Bentinckbos ligt tegen een oude rivierarm van de Vecht in het zuidwestelijk deel van de boswachterij. Het bos bestaat aanvankelijk uit oude (Amerikaanse) eiken, beuken en berken. Verderop krijgt het bos het karakter van bossen zoals die op de Veluwe te vinden zijn, namelijk open grove dennenbos met een vrij heuvelachtige ondergrond. In het Bovenveld ligt een afgedekte voormalige vuilstortlocatie. Dit deel van het bos wordt momenteel doorsneden door de doorgetrokken N36. De westelijke helft is niet vrij toegankelijk alhoewel er wel regelmatig sportvissers, jagers en kampeerders zijn aangetroffen. In dit deel ligt ook een oude zandwinplas die in de loop der jaren helemaal omzoomd is geraakt met bos. Langs de oevers van deze plas zijn enkele stroken rietvegetatie te vinden. De plas wordt regelmatig gebruikt door sportvissers die hier zowel overdag als 's nachts vissen. Midden jaren negentig is deze locatie uitgebreid ten koste van enkele bospercelen.

De omgeving van Ommen en Hardenberg is een belangrijk toeristisch gebied. Rondom Boswachterij Hardenberg zijn veel bungalowparken en campings te vinden. Op dagen met mooi weer kan het soms redelijk druk zijn op vooral de fietspaden en rondom de Oldemeijerplas.

Figuur 1. Beheertypen in Boswachterij Hardenberg. Bron: Staatsbosbeheer.

3. Werkwijze en omstandigheden in 2015

Bij het verzamelen van broedvogelgegevens in terreinen van Staatsbosbeheer zijn de volgende aspecten van belang:

- verspreiding en aantal territoria van de broedvogelsoorten
- aantalsontwikkeling van de broedvogelsoorten
- relatie tussen het beheer en broedvogels

3.1. Veldwerk

In grote lijnen is de uitgebreide territoriumkartering toegepast, zoals beschreven in Van Dijk & Boele 2011. Bij de kartering lag de nadruk op de soorten van de SNL-lijst, plus aanvullende soorten van BMP-B.

Er werden vijf inventarisatieronden uitgevoerd in de periode april-juni (Tabel 1). In totaal is 159 uur en 50 minuten besteed aan veldwerk, wat neerkomt op 9,4 minuten per hectare. Nachtrondes werden niet uitgevoerd. De meeste veldbezoeken begonnen rond zonsopgang en duurden tot in de middag. De af te leggen route fietsend of te voet werd aangepast aan de terreingesteldheid, de tijd van de dag en de weersomstandigheden. Territoria werden voornamelijk vastgesteld aan de hand van zingende of baltende vogels. In geval van zeldzame soorten en soorten met grote, overlappende territoria of leefgebieden, werd geprobeerd een zo hoog mogelijke (nest indicatieve) broedcode te verzamelen en de nestplaats zo nauwkeurig mogelijk te lokaliseren. Dit om te voorkomen dat niet-broedvogels werden meegeteld en om over- of ondertelling van moeilijk karteerbare soorten te voorkomen. Tijdens de inventarisatie lag de focus op het verzamelen van uitsluitende waarnemingen, d.w.z. waarnemingen van tegelijkertijd zingende of baltende individuen.

De begrote tijd voor de opdracht bedroeg 7 minuten per ha en dit werd door de inventariseerder als bijzonder krap ervaren. Uiteindelijk is er meer tijd besteed in het veld (zie boven), wat de vergelijking met eerdere karteringen ten goede is gekomen (9,8 min/ha in 1993 en 10,7 min/ha in 2001).

Tabel 1. Tijdsinvestering in 2015.

Datum	Begin	Eind	Datum	Begin	Eind
15-apr	7:25	16:00	23-mei	5:30	8:50
16-apr	6:10	14:10	23-mei	10:50	15:25
17-apr	6:30	14:50	24-mei	4:50	13:15
18-apr	6:15	10:45	9-jun	5:10	12:55
6-mei	11:05	15:00	10-jun	5:10	13:40
6-mei	19:15	20:00	11-jun	5:30	13:30
7-mei	6:45	15:55	12-jun	4:05	8:30
8-mei	5:35	14:15	12-jun	9:30	12:05
9-mei	6:15	14:30	24-jun	12:00	16:00
10-mei	6:10	9:45	25-jun	3:34	13:30
21-mei	5:50	14:45	26-jun	5:55	12:45
22-mei	5:50	15:05	27-jun	3:25	11:00

3.2. Interpretatie

In het veld werden de waarnemingen, voorzien van broedcode, ingetekend op veldkaarten. Later werden deze gedigitaliseerd en ingevoerd in het autoclusterprogramma van Sovon. Clustering van waarnemingen tot territoria gebeurde op basis van de criteria zoals beschreven in van Dijk & Boele (2011), maar met een lichte aanpassing vanwege het geringe aantal bezoeken (5 i.p.v. 8). De exacte clustercriteria zijn terug te vinden in bijlage 1. Nestvondsten of nest indicatieve waarnemingen telden in alle gevallen mee. De stippen op de verspreidingskaarten zijn de locaties van waarnemingen met de hoogste broedcode of anders de laatste meetellende waarneming binnen de geïnterpreteerde territoria.

3.3. Weersomstandigheden

Het weer is van invloed op de activiteit van vogels en daardoor op de doelmatigheid van het inventariseren. Harde wind, neerslag en lage temperaturen zijn belemmerende factoren. Veel territoriale activiteit neemt later op de dag ook af bij hoge temperaturen. Daarom wordt hier een korte beschrijving van het weer in het broedseizoen van 2015 gegeven aan de hand van de maandoverzichten van het KNMI. In tabel 2 zijn enkele variabelen samengevat.

De periode november - februari was vrij zacht, nat en zonnig. De gemiddelde maarttemperatuur zorgde uiteindelijk voor een buitengewoon zachte winter (Hellmanngetal in november 2014-maart 2015 7,8).

April was zeer zonnig, droog en aan de koude kant, met wederom (grote) regionale verschillen. Door een heersende noordelijke stroming was in het noorden van het land april veelal te koud, in het zuidoosten was april juist zachter dan normaal. Vorst aan de grond was in het oosten tot het einde van de maand aan de orde van de dag. Doordat hogedrukgebieden bepalend waren voor het weer, bleef de totale hoeveelheid neerslag beperkt. De minste neerslag viel in het westen van het land, op sommige plaatsen niet meer dan ca. 10 mm. Het oosten en zuidoosten waren het natst, natte dagen kwamen landelijk niet voor.

Mei was vrij koel, vrij droog en vrij zonnig. De maand begon koel, lokaal kwam de temperatuur 's nachts onder het vriespunt. Tot het einde van de maand kwam het nog regelmatig tot vorst aan de grond. Daarna volgde een wisselvallige, vaak winderige, periode, waarin de temperatuur opliep. Op 11 mei werd de eerste zomerse dag van het jaar genoteerd (>25 °C). Daarna werd met een overheersende westenwind weer vrij koele lucht van zee aangevoerd. De temperatuur bleef daarbij vooral in het noorden op de meeste dagen onder normaal steken, vaak in combinatie met een stevige wind. In de zuidoostelijke helft van het land liepen de temperaturen nog wel regelmatig op tot boven de 20 °C. De meeste neerslag viel tijdens onweersbuien rond 5 mei en op een natte dag op 19 mei. Het zonnigst was het aan de kust, het noordoosten was het minst zonnig.

Juni kende een normale temperatuur en was droog en zonnig. Wel was het temperatuurverloop grillig, waarbij enkele korte periodes met warm tot zeer warm weer werden afgewisseld door langere periodes waarin de temperatuur rond of beneden normaal lag. Ook in juni was er 's nachts nog sprake van vorst aan de grond, door een combinatie van weinig neerslag en de aanvoer van heldere, koele lucht. Een groot deel van de maand werd het weer bepaald door hogedrukgebieden waardoor de hoeveelheid regen regionaal beperkt bleef. De meeste regen viel tijdens (onweers)buien op 5, 12, 21 & 22 juni. Vooral de eerste helft van juni was zonnig, rond de langste dag was het juist uitgesproken somber. Zeeland was het zonnigst, terwijl het noordoosten van het land het minste zon zag.

Tabel 2. Enkele weersvariabelen (gemiddelde temperatuur, dagelijks aantal zonuren en duur neerslag) in april-juni 2015, op basis van gegevens van het KNMI, station De Bilt. Ref staat voor langjarig gemiddelde (1981-2010).

Maand	Temperatuur (°C)		Zonuren		Neerslag (mm)	
	2015	Ref	2015	Ref	2015	Ref
April	9,0	9,2	242	178	22	44
Mei	12,4	13,1	222	213	51	61
Juni	15,6	15,6	241	201	33	68

3.4. Overige omstandigheden

In 2015 leek de voedselsituatie voor insectenetters slecht. In de eiken ontbraken rupsen vrijwel volledig en op camping De Klashorst gingen mogelijk als gevolg van gebrek aan voedsel, verschillende nestkasten in de jongenperiode over de kop.

3.5. Foutenmarges

Vanwege de late start (half april) zijn vroege vogelsoorten onderteld. Dit heeft vermoedelijk plaats gevonden bij de volgende soorten: Grauwe Gans, Wilde Eend, Grote Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Glanskop, Heggenmus.

4. Resultaten

4.1. Soorten en aantallen

In totaal werden 67 verschillende soorten broedvogels vastgesteld in het onderzoeksgebied. Nachtvogels als uilen en rallen en enkele algemene broedvogelsoorten zijn niet geteld. Toch werden vier territoria van de Bosuil geregistreerd. Acht broedvogelsoorten zijn niet gekarteerd: Pimpelmees, Koolmees, Tjiftjaf, Fitis, Winterkoning, Spreeuw, Merel en Vink. In totaal zijn 5 Rode Lijst-soorten (Van Beusekom *et al.* 2005) vastgesteld. Te weten: Nachtzwaluw, Groene Specht, Wielewaal, Matkop en Grauwe Vliegenvanger.

Tabel 3. Aantallen en dichtheden van broedvogels in Boswachterij Hardenberg (1025 ha.) in 2015. RL=Rode Lijst-status, KW=kwetsbaar, GE=gevoelig.

Soort	N	N/100 ha	RL	Soort	N	N/100 ha	RL
Knobbelzwaan	1	0,1		Matkop	55	5,4	GE
Grauwe Gans	6	0,6		Glanskop	33	3,2	
Nijlgans	4	0,4		Boomleeuwerik	7	0,7	
Kuifeend	6	0,6		Staartmees	28	2,7	
Wilde Eend	12	1,2		Fluiter	3	0,3	
Dodaars	4	0,4		Grasmus	15	1,5	
Fuut	1	0,1		Tuinfluiter	18	1,8	
Havik	4	0,4		Zwartkop	294	28,7	
Sperwer	1	0,1		Bosrietzanger	1	0,1	
Buizerd	10	1		Kleine Karekiet	11	1,1	
Meerkoet	6	0,6		Boomklever	77	7,5	
Houtsnip	1	0,1		Boomkruiper	183	17,9	
Holenduif	5	0,5		Zanglijster	96	9,4	
Houtduif	137	13,4		Grote Lijster	39	3,8	
Turkse Tortel	1	0,1		Grauwe Vliegenvanger	28	2,7	GE
Bosuil	4	0,4		Gekraagde Roodstaart	29	2,8	
Nachtzwaluw	3	0,3	KW	Roodborsttapuit	7	0,7	
Ijsvogel	4	0,4		Bonte Vliegenvanger	41	4	
Groene Specht	7	0,7	KW	Heggenmus	27	2,6	
Zwarte Specht	4	0,4		Witte Kwikstaart	3	0,3	
Grote Bonte Specht	65	6,3		Boompieper	70	6,8	
Kleine Bonte Specht	5	0,5		Groenling	24	2,3	
Wielewaal	2	0,2	KW	Putter	11	1,1	
Gaai	92	9		Sijs	6	0,6	
Zwarte Kraai	23	2,2		Kruisbek	17	1,7	
Goudhaan	274	26,7		Goudvink	36	3,5	
Vuurgoudhaan	68	6,6		Appelvink	103	10	
Kuifmees	80	7,8		Geelgors	4	0,4	
Zwarte Mees	139	13,6		Rietgors	2	0,2	

4.2. Vergelijking met voorgaande jaren

In 2015 was het voor de derde keer dat de Boswachterij is geïnventariseerd op broedvogels. Eerdere broedvogelkarteringen zijn uitgevoerd in 1993 (Klemann 1994) en 2001 (Ottens 2001). Op enkele kleine percelen na was de begrenzing van het getelde gebied gelijk met 1993 en 2001. Het verschil in oppervlak is minimaal en betreft enkele stukjes bos en de voormalige vuilnisbelt die in 2015 niet geteld zijn. In tabel 4 worden de soorten en aantallen weergegeven van het overeenkomstig telgebied in 1993, 2001 en 2015. De begrenzing van dit gebied is identiek aan de begrenzing van het in 2015 gekarteerde gebied.

Tabel 4. Aantallen broedvogels Boswachterij Hardenberg (1025 ha) in 1993, 2001 en 2015. Alleen de soorten staan vermeld die tijdens meerdere karteringen werden geïnventariseerd.

Soort	1993	2001	2015	Soort	1993	2001	2015
Knobbelzwaan	-	-	1	Kuifmees	105	49	80
Grauwe Gans	-	-	6	Zwarte Mees	143	+	139
Nijlgans	-	-	4	Matkop	51	40	55
Bergeend	1	-	-	Glanskop	48	34	33
Kuifeend	1	-	6	Boomleeuwerik	3	4	7
Slobeend KW	1	-	-	Oeverzwaluw	51	-	-
Wilde Eend	36	+	12	Staartmees	37	+	28
Fazant	29	8	-	Fluiter	23	2	3
Blauwe Reiger	9	-	-	Tjiftjaf	+	+	+
Dodaars	1	2	4	Fitis	+	+	+
Fuut	3	2	1	Braamsluiper	2	1	-
Wespendief	1	1	-	Grasmus	9	10	15
Havik	6	7	4	Tuinfluiter	52	+	18
Sperwer	13	4	1	Zwartkop	129	+	294
Buizerd	16	14	10	Bosrietzanger	8	4	1
Torenvalk	5	-	-	Kleine Karekiet	5	9	11
Boomvalk KW	-	1	-	Boomklever	6	37	77
Waterhoen	4	2	-	Boomkruiper	121	93	183
Meerkoet	4	9	6	Winterkoning	+	+	+
Scholekster	1	-	-	Spreeuw	+	+	+
Houtsnip	-	-	1	Merel	+	+	+
Holenduif	17	7	5	Zanglijster	+	+	96
Houtduif	+	+	137	Grote Lijster	22	27	39
Turkse Tortel	1	1	1	Grauwe Vliegenvanger	27	16	28
Zomertortel	19	3	-	Roodborst	+	+	+
Koekoek	4	2	-	Nachtegaal	1	1	-
Bosuil	5	3	4	Gekraagde Roodstaart	23	12	29
Ransuil	12	3	?	Roodborsttapuit	-	2	7
Nachtzwaluw	-	-	3	Bonte Vliegenvanger	26	+	41
IJsvogel	-	-	4	Heggenmus	+	18	27
Draaihals	1	-	-	Huisbus	+	-	-
Groene Specht	7	3	7	Ringmus	+	-	-
Zwarte Specht	11	5	4	Witte Kwikstaart	2	+	3
Grote Bonte Specht	61	70	65	Boompieper	66	76	70
Kleine Bonte Specht	11	5	5	Vink	+	+	+
Wielewaal	8	2	2	Groenling	-	-	24
Ekster	7	-	-	Putter	-	-	11
Gaai	60	+	92	Sijs	-	1	6
Kauw	29	+	-	Kleine Barmsijs	1	-	-
Roek	674	360	-	Kruisbek	-	3	17
Zwarte Kraai	49	21	23	Goudvink	24	20	36
Goudhaan	+	+	274	Appelvink	12	35	103
Vuurgoudhaan	2	19	68	Geelgors	2	6	4
Pimpelmees	+	+	+	Rietgors	-	2	2
Koolmees	+	+	+				

Watervogels

Watervogels vertonen in aantalsontwikkeling een sterk wisselend beeld. Er is niet veel wateroppervlak in het gebied; wat afwateringen langs het Colenbrandersbos, een paar vennetjes, een recreatieplas “De Oldemeyer” en een oude zandwinput bij het Bovenveld en een paar afwateringen door het bos. De belangrijkste wateroppervlakten zijn de Haarplas en zandwinplas bij het Bovenveld. Dodaarzen waren te vinden op de Haarplas met drie succesvol broedparen en een paar met nest in de poel van het Duffelerveld. Het enige paar Futen bevond zich in de Zandwinplas van het Bovenveld. Blauwe Reigers zijn momenteel geen broedvogel meer maar tot in de jaren negentig was er een kleine kolonie in het

Colenbrandersbos. Nieuw in de Boswachterij zijn Grauwe Ganzen. Hoeveel het er nu precies zijn bleef wat onduidelijk vanwege de late start van het inventarisatiewerk en ook vanwege het vele heen en weer vliegen. Het is onduidelijk waar- en of de vogels hebben gebroed. Allen bij een poel in het Diffelerveld werd een oud ei gevonden. Nijlganzen waren nieuw voor het gebied en met enkele paren aanwezig is. Veel meer zullen het er niet worden want er werd nu al constant geruzied door het handjevol aanwezige paren.

Wilde eenden zijn duidelijk afgenomen, overeenkomstig met de landelijke trend. Kuifeenden zaten op de Haarplas (3 paar) en op De Oldemeyer (2 paar). Een paar Knobbelzwanen hebben heel lang zitten broeden in een rietkraag van de oude zandwinplas maar er kwamen uiteindelijk geen jongen uit de eieren. Waterhoentjes werden dit jaar niet gezien of gehoord en is dus mogelijk als broedvogel verdwenen. Meerkoeten handhaafden zich in klein aantal op de Zandwinplas en op de Haarplas.

Wie had ooit gedacht dat de IJsvogel broedvogel in Hardenberg zou worden in een dergelijk aantal? Binnen de begrenzing van het telgebied bevonden zich vier paar, waarvan bij drie een nest is gevonden. Daarnaast zat er een broedpaar met nest in de gracht van begraafplaats de Larikshof; 70 meter buiten het telgebied.

Roofvogels

Het is niet duidelijk wat er met de Sperwer in de boswachterij aan de hand is. In 1993 werden nog dertien territoria vastgesteld. Van elf paar werd toen het nest gevonden waaronder zelfs een nest met zes uitgevlogen jongen (Klemann 1994). In 2001 bleef het aantal territoria steken op vier (Ottens 2001). Er had reeds een forse afname plaatsgevonden, maar dat de Sperwer vrijwel geheel zou verdwijnen was niet te voorspellen geweest. Het enige territorium in 2015 betrof een baltsend paar. Ondanks gericht zoeken in de omgeving werden op deze plek later geen nest of sporen aangetroffen. Het lijkt er dus op dat er mogelijk helemaal geen sperwers meer als broedvogel in de boswachterij voorkomen. Dit is vreemd, omdat in het bos de aantallen zangvogels niet echt zijn afgenomen. Mogelijk heeft de afname eerder te maken met afname van geschikte nestpercelen in combinatie met toegenomen predatiedruk door Haviken.

Duiven

Tijdens de eerste rondes al werden opvallend weinig Holenduiven aangetroffen. Het vermoeden bestond al dat de Zomertortel verdwenen zou zijn, maar hoe stond het met de Houtduif; toch een belangrijk stapelvoedsel van Havik. Vanaf de tweede ronde ben ik Houtduiven ook gaan karteren. In eerdere inventarisatie is dit nooit gebeurd dus of de soort is toegenomen of afgenomen is nu nog niet te zeggen. De enige vergelijking die er is heeft betrekking op de broedvogelinventarisatie van het Colenbrandersbos in 1987 (Jonker et al. 1987). Daar werden toen 27 territoria vastgesteld. In 2015 zaten op hetzelfde oppervlak 16 territoria. Er lijkt de laatste decennia, in ieder geval in dit deel van het bos, sprake te zijn geweest van een afname.

Spechten

Over het geheel genomen lijkt het gros van de spechten de laatste decennia redelijk stabiel in aantal gebleven. De Zwarte Specht is de enige die een duidelijk afname laat zien. Groene Specht en Grote Bonte Specht zijn behoorlijk stabiel gebleven. Wel speelt mee dat in 2015 de inventarisatie pas half april is begonnen en veel spechten zijn dan al stiller beginnen te worden. De aantallen van 2015 kunnen daardoor te laag zijn uitgevallen. Een soort als Middelste Bonte Specht had ik, gezien de sterke toename in Nederland wel verwacht, maar ook hier speelt mee dat ze niet meer zo actief zijn laat in het seizoen en de trefkans wel erg laag wordt.

Mezen

Matkop en Zwarte Mees lijken redelijk stabiel. Dit is onverwacht gezien de landelijk sterke afname van beide soorten de laatste decennia. Hoewel Glanskoppen ook in andere gebieden lijken af te nemen, is dat voor Hardenberg niet helemaal zeker, omdat vanwege de late start van de inventarisatie, paren kunnen zijn gemist.

Zangers

Met drie paar Fluiters in 2015 was het een doorsnee fluiterjaar. In 1993 werden er in de Boswachterij 23 territoria vastgesteld maar 1993 was ook het beste fluiterjaar van de afgelopen drie decennia. De Tjiftjaf en Fitis als algemene broedvogels zijn in geen van de drie inventarisatiejaren ooit geteld. In de loop van het broedseizoen kreeg ik het idee dat het aantal Fitisen dramatisch laag was. Misschien een soort om bij een volgende broedvogelinventarisatie me te nemen. Het gaat immers om hooguit enkele tientallen broedparen. Tuinfluiter en Zwartkop worden vaak in een adem genoemd maar hebben landelijk een tegengestelde trend. De Tuinfluiter neemt af en de Zwartkop toe. In Hardenberg nam in 22 jaar de Tuinfluiter af met 65% en nam de Zwartkop toe met 128%. Tuinfluiters hadden in 1993 een

bolwerk van 36 territoria in het Colenbrandersbos. In 2015 zaten hier nog slechts negen. De Zwartkop is in alle delen van het bos toegenomen en behoort momenteel tot één van de talrijkste broedvogelsoorten. De Bosrietzanger is een andere zanger die een flinke veer heeft gelaten in het Colenbrandersbos. In 1993 zaten hier in en langs de randen overal Bosrietzangers; in 2015 niet één meer.

Vinken

De Groenling ontbrak nog in 1993 en 2001 maar verscheen in 2015 met 24 territoria! Hetzelfde gold voor de Putter die in 2015 met elf territoria was vertegenwoordigd. Ook de Sijs en de Kruisbek, die beide toch wel gezien worden als “noordelijke” broedvogelsoorten, waren met zes en zeventien territoria relatief talrijk. De Goudvink nam de afgelopen 22 jaar toe met 50%, maar dat is nog niks vergeleken met de Appelvink. Momenteel is dit na de gewone Vink de talrijkste vertegenwoordiger van de vinkachtigen. In 22 jaar tijd is de populatie van de Appelvink meer dan verachtvoudigt, van 12 naar 103 territoria. Oorzaken voor deze veranderingen zijn onduidelijk.

Bosven in de Bentincksbossen, 17 april 2015, Michel Klemann.

5. Evaluatie

Sinds mijn laatste bezoek op 1 juli 1993 was ik nooit meer in Boswachterij Hardenberg geweest. Alle bomen, struiken, planten en dieren, jonger dan 22 jaar, waren er nog niet in 1993. Hele populaties van veel planten en diersoorten waren in die tijd één of meerdere keren vervangen. Veel van de bomen die er toen ook stonden waren nu 22 jaar dikker en hoger. In mijn beleving waren de bossen nu rustiger geworden. Er wordt minder gelopen maar wel meer gefietst. De N36 bleek te zijn doorgetrokken en liep nu dwars door het bos, waardoor een deel daarvan niet meer toegankelijk is. De toenmalige zandwinplas bij de vuilnisbelt was van een zandoever veranderd in een soort bospoel, het geheel omzoomd door bomen. Op de vuilnisbelt werd geen afval meer gestort. De doorsnijdende en aangrenzende N34 en N36 zijn in die jaren heel drukke wegen geworden.

De bossen lijken veel opener geworden, maar vooral gevarieerder, met meer loofhout en meer natuurlijke opslag van nieuwe bomen dan toentertijd. De strakke bosvakken met veelal één boomsoort van toen, zijn variabeler in zowel boomsoorten, leeftijd als structuur. De hoeveelheid Amerikaanse eiken was duidelijk verminderd. Ook de uitbreiding en aaneensluiting van de kleine heideterreintjes toen, naar een doorlopend heideterrein in ontwikkeling was een verrassing.

Ik herinner me het bos afgeladen vol met soms heel grote mierennesten tot meer dan een meter hoog. Die mierenpopulatie bleek gereduceerd tot her en der wat kleine nesten. Tussen de bomen zag ik soms nog wel de dode restanten van de grote oude mierennesten van weleer.

Ik kreeg het idee dat het aantal en de omvang van bungalowparken was uitgebreid, maar dat de bezoekersaantallen in het bos wel zijn afgenomen. Toeristen blijven veel meer op de parken zelf rondhangen; achter de tablet of bbq en gaan in vergelijking met toen veel vaker met de auto op pad. Een nieuwe MTB-route van rond de 20 km lengte zorgde nu wel voor een dagelijkse stroom mountainbikers door de bossen.

De boswachterij wordt grotendeels omringd door agrarisch gebied en de veranderingen zijn ook hier enorm. Het agrarisch gebied is vrijwel leeg. Er zijn vrijwel geen solitaire bomen of houtwallen meer te vinden. Hekken zijn verdwenen en er wordt gemaaid en gespoten tot in de greppels en slootkanten. Er komt daar vrijwel geen enkele vogel meer tot broeden. Het gifgebruik is hoog op de grasakkers en in bermen, op erven, en langs de perceelranden. Er is in die agrarische woestijn vrijwel niets meer te halen voor de vogels die in het bos broeden. Boswachterij Hardenberg ligt er dan ook bij als een eiland in een zee van leegte; een leeg gebied waar nog maar weinig plant- en diersoorten een bestaan kunnen vinden. Daarentegen is het stroomgebied van de Vecht wel onderhanden genomen met vistrappen, brede oeverzones, nieuw gegraven lussen. Een toekomstig leefgebied voor wat is verdwenen in het agrarisch gebied, met uitzicht op bevers, otters, Ooievaars en nu al een belangrijk broedgebied voor IJsvogel en Grote Gele Kwikstaarten.

Bij de veranderingen in de vogelwereld vielen al snel een paar soorten op. Het verdwijnen van de enorme roekenkolonie in het Colenbrandersbos met Blauwe Reigers is opvallend. Het verdwijnen ook van Torenvalk, Kauw en Ekster, maar ook van Zomertortel, Fazant, Koekoek, misschien Ransuil en het bijna verdwijnen van een soort als een Sperwer had je in 1993 niet kunnen voorspellen. De komst van Grauwe Ganzen, Nachtzwaluwen, IJsvogels, het plotselinge voorkomen van Groenlingen en Putters in de bossen, de komst van dassen, toename van marters en de explosie in de populatie Boomklevers, Vuurgoudhaantjes en Appelvinken. Ongekend! Het enige wat er te voorspellen valt is dat de vogelpopulatie van boswachterij Hardenberg over 22 jaar weer totaal veranderd zal zijn. Voor vogels zijn naast het bosbeheer ook andere factoren als klimaat, situatie in doortrek-, overwinteringsgebieden en toestand van aangrenzende agrarische gebieden van steeds groter belang.

Literatuur

BEUSEKOM R., HUIGEN P., HUSTINGS F., DE PATER K. & THISSEN J. 2005. Brode Lijst van de Nederlandse Broedvogels. Tirion. Zeist.

VAN DIJK A.J. & BOELE A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

HUSTINGS M.F.H., KWAK R.G.M., OPDAM P.F.M. & REIJNEN M.J.S.M. 1985. Vogelinventarisatie. PUDOC, Wageningen en Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels. Zeist.

JONKER R., DE RODER F.E. & ZWAAGMAN J. 1987. Broedvogelinventarisatie 1987, Het Colenbrandersbos. Rapport Staatsbosbeheer, Utrecht.

KLEMMANN 1994. Broedvogels van Boswachterij Hardenberg in 1993. SOVON-rapport 1994/02. SOVON, Beek-Ubbergen.

OTTENS H.J. Broedvogels van Boswachterij Hardenberg in 2001. SOVON-inventarisatierapport 2001-23. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Bijlagen

Bijlage 1. Interpretatiecriteria met:

1. Grenzen waartussen waarnemingen waarschijnlijk betrekking hebben op broedvogels;
2. Aantal waarnemingen dat is vereist tussen de datumgrenzen;
3. Aantal waarnemingen dat is vereist in hele periode;
4. Afstand waarbinnen twee waarnemingen die niet tijdens hetzelfde bezoek zijn gedaan, worden beschouwd als van hetzelfde territorium. In geval van meer dan twee waarnemingen is voor de grootte van een territorium maximaal 1,5 maal de fusie-afstand aangehouden.

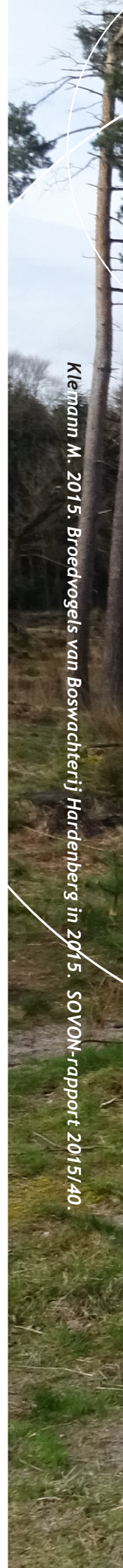
Soort	1a	1b	2	3	4	Soort	1a	1b	2	3	4
Knobbelzwaan	15-4	20-7	1	2	2500	Matkop	27-1	30-6	1	1	500
Grauwe Gans	24-2	15-4	1	1	2500	Glanskop	27-1	10-6	1	1	300
Nijlgans	10-3	15-5	1	2	2500	Boomleeuwerik	10-3	20-6	1	1	500
Kuifeend	10-5	30-6	1	0	1000	Staartmees	24-2	31-5	1	1	500
Wilde Eend	27-3	10-5	1	0	1000	Fluiter	10-5	30-6	1	1	300
Dodaars	5-4	10-7	1	1	500	Grasmus	20-4	10-7	1	1	300
Fuut	10-4	15-6	1	2	1000	Tuinfluiter	25-4	20-7	1	1	300
Havik	27-1	15-7	1	2	1000	Zwartkop	10-4	20-7	1	1	300
Sperwer	24-2	15-7	1	2	500	Bosrietzanger	5-5	20-7	1	1	300
Buizerd	27-1	15-7	1	2	1000	Kleine Karekiet	30-4	10-7	1	1	300
Meerkoet	15-4	10-6	1	2	500	Boomklever	10-2	31-5	1	1	300
Houtsnip	10-3	20-7	1	1	1000	Boomkruiper	27-1	20-6	1	1	300
Holenduif	24-2	31-7	1	1	500	Zanglijster	15-4	30-6	1	1	300
Houtduif	15-4	31-7	1	1	300	Grote Lijster	24-2	31-5	1	1	500
Turkse Tortel	10-3	20-8	1	1	300	Grauwe Vliegenvanger	10-5	10-8	1	1	300
Bosuif	6-1	10-7	1	1	500	Gekraagde Roodstaart	25-4	30-6	1	1	300
Nachtzwaluw	10-5	10-8	1	1	500	Roodborsttapuit	10-3	15-7	1	1	300
Ijsvogel	27-3	15-5	1	2	2000	Bonte Vliegenvanger	15-4	15-6	1	1	300
Groene Specht	24-2	31-5	1	1	1000	Heggenmus	5-3	10-7	1	1	300
Zwarte Specht	10-3	20-6	2	0	1000	Witte Kwikstaart	27-3	10-7	1	2	300
Grote Bonte Specht	24-2	30-6	1	1	300	Boompieper	10-4	10-7	1	1	300
Kleine Bonte Specht	27-1	20-6	1	1	500	Groenling	10-4	20-6	1	1	300
Wielewaal	5-5	15-7	1	1	500	Putter	27-3	15-7	1	1	300
Gaai	27-3	10-7	1	0	500	Sijs	15-4	15-6	1	1	300
Zwarte Kraai	24-2	30-6	1	0	500	Kruisbek	6-1	15-5	1	0	500
Goudhaan	5-4	30-6	1	1	300	Goudvink	27-3	31-7	1	1	500
Vuurgoudhaan	25-4	30-6	1	1	300	Appelvink	10-3	20-6	1	1	300
Kuifmees	24-2	15-6	1	1	300	Geelgors	27-3	20-7	1	1	300
Zwarte Mees	10-3	30-6	1	1	300	Rietgors	10-4	30-6	1	1	300

Bijlage 2. Nederlandse trends (1990-2013) van soorten die meeramelen werden geteld en waarvan trends beschikbaar zijn zwaardere karteringen in Boswachterij Hardenberg zijn aangetroffen. Bron: www.sovon.nl.

Knobbelzwaan		Matkop	
Grauwe gans		Glanskop	
Nijlgans		Boomleeuwerik	
Bergeend		Oeverzwaluw	
Kuifeend		Staartmees	
Wilde Eend		Fluiter	
Fazant		Tjiftjaf	
Blaauwe Reiger		Fitis	
Dodaars		Braamsluiper	
Fuut		Grasmus	
Havik		Tuinfluiter	
Sperwer		Zwartkop	
Buizerd		Bosrietzanger	
Torenvalk		Kleine Karekiet	
Waterhoen		Boomklever	
Meerkoet		Boomkruiper	
Scholekster		Winterkoning	
Holenduif		Spreeuw	
Houtduif		Merel	
Turkse Tortel		Zanglijster	
Zomertortel		Grote Lijster	
Koekoek		Grauwe Vliegenvanger	
Bosuil		Roodborst	
Ransuil		Nachtegaal	
Nachtzwaluw		Gekraagde Roodstaart	
IJsvogel		Roodborsttapuit	
Groene Specht		Bonte Vliegenvanger	
Zwarte Specht		Heggenmus	
Grote Bonte Specht		Huisemus	
Kleine Bonte Specht		Ringmus	
Wielewaal		Witte Kwikstaart	
Ekster		Boompieper	
Gai		Vink	
Kauw		Groenling	
Roek		Putter	
Zwarte Kraai		Sijs	
Goudhaan		Kleine Barmsijs	
Vuurgoudhaan		Kruisbek	
Pimpelmees		Goudvink	
Koolmees		Appelvink	
Kuifmees		Geelgors	
Zwarte Mees		Rietgors	

Bijlage 3. Soortkaarten kartering Boswachterij Hardenberg 2015 (volgende pagina's).

Uit deze PDF zijn de stippenkaarten verwijderd. Voor aanvullende gegevens kunt u contact opnemen met Petra Verburg (petra.verburg@sovon.nl)

In opdracht van:

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

